

על «יון מצולה»

בימי מלחמה, שעה שפורענויות גדולות מתרגשות ובאות, אנו קוראים אחרת ספרי היסטוריה, משיגים אותם אחרת. אנו נוכחים, לאמוננו, שבכל דור ובכל תקופה חוזרים והולכים אותם הדברים, אותה האימה, אותה האפשרות לקדם את פני הרעה, למנוע אותה, — אפשרות שלא נתקימה, וכנראה, לא יכלה להתקיים. אותו הסבך, שלכאורה ניתן להתירו בעוד מועד, — ולא הותר (או נראה כהותר) אלא לאחר דם וזוועה לאין שיעור.

בימי הילדות קראנו מתוך התפלצות את הספרים „עמק הבכא“, „שבט יהודה“, „יון מצולה“. הם שהטילו עלינו את הצללים הראשונים, ערטלו ראשונה את התהום, שילדים כל־כך אינם מוכשרים לראותה — אולי, גם אינם צריכים לראותה, אף כי קראנו אותם כמגילות עבר רחוק, בכל זאת נראו לנו מוחשיים יותר מסיפורי החורבן שבתנ"ך ואפילו שבאגדה. ברינדפליישים, בחמלניצקים, בקרי־בונזים הכרנו אנשים, שאינם מן האגדה — הם נתלבשו בדמותם של שונאי ישראל החיים אתנו, אלה שאנו נתקלים בהם יום־יום. אף־על־פי־כן נראו לנו כבלהות תמול, כעולם שוקע והולך, כמשהו שאין להקיש ממנו על ההווה. ורק בשעה שאבא לא היה בבית, היו קולות הלילה שבפרבר מרעידים לרגע את הלב, וקם „אותו הפחד

הישראלי", — פחד דורות, העולה מתוך הקונטרסים ההיסטוריים האלה.

מאז ימי הילדות לא שבתי לקרוא את "יון מצולה". ורק לאחר השחיסות של אוקראינה, שאירעו לאחר המלחמה הקודמת, קראתיו בברלין במהדורה החדשה שיצאה אז על-ידי הוצאת "כלל". הרושם של קונטרס קטן זה היה עצום. לא רק בלהות אוקראינה של ת"ח ות"ט עלו מתוכו כי אם — אותה המרטירולוגיה הנצחית, שזה עתה שבה ושברה אותנו בשנות 1919—1921 — אותה חזרה המתאימה גם בפרטים רבים לאסון של שנות ת"ח ות"ט.

מתוך חוברת קסנה זו עלתה שוועת ישראל נשכחת ביחד עם שוועת ישראל האחרונה, שהדיה עוד הרעידו את נפשנו. נתן-נטע הנובר זה, יהודי מזאסלאב, דרשן ומקובל, ידע לגולל בחיבורו את כל האימה הישראלית, לקפל בה כל פרשת גורלה של האומה. דפים מועטים, השקולים כנגד ספרי היסטוריה שלמים.

*

הסגולה המיוחדת של הקונטרס "יון מצולה", שנקלט יותר מכל הספורים הדומים לו ונעשה ספר עממי כ"שבט יהודה", ואולי עוד יותר ממנו (אותו היו קוראים בתפוצות ישראל בשלושת שבועות-האבל שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב) — הוא לא חן החרצאה בלבד, כי אם המבנה האורגני של החיבור כולו, אותה אחדות שבהרצאה ובתוכו, העושה את חוליות המאורעות שלשלת אחת, רקמת עובדות דראמטית, שכל אחת משולבת בחברתה וכאילו נובעת ישר ממנה. על "שבט יהודה" טבוע חותמה של תרבות ישראל